



פתרון הבחינה בהיסטוריה ב' מועד קיץ 2005  
מוגש על-ידי נעמי בלנק מורה ברשת "יואל גבע"  
מורה ברשת "יואל גבע"

## פרק ראשון – בין שתי מלחמות עולם

### ארצות הברית

#### שאלה מספר 5 סעיף א'

- המאפיינים של ארה"ב בשנות ה-20 בתחום הכלכלה והחברה:
- א. עלייה משמעותית ביותר בייצור התעשייתי לסוגיו השונים. התעשיות המובילות לא היו רק תעשיות נפט ופלדה, אלא החל ייצור המוני של מוצרי צריכה שהעלו את רמת חייו של האזרח הקטן: ייצור מכוניות, מכשירי טלפון, מוצרי פלסטיק ומוצרי חשמל ביתיים דוגמת מקלטי רדיו, מקרר, מכונת כביסה ושואב אבק. כל אלה נתנו דחיפה משמעותית לענפים נוספים הקשורים לתעשיית המכוניות: הפלדה, הגומי, הזכוכית והנפט. עלייה משמעותית החלה בסלילת כבישים וגשרים. כולם התפתחו באופן חסר תקדים וצברו רווחים. הפיתוח הטכנולוגי הגדיל את קצב הייצור, הביא לייעול בעבודה, לייעול בתהליכי יצור ולהקטנת עלויות הייצור.
- ב. במסגרת זו הלכו והתעשרו אנשי העסקים, בנקאים, מנהלי תאגידיים גדולים. הללו ביצרו את שליטתם בשנות ה-20 באמצעות ייעול העבודה, הכנסת שיפורים טכנולוגיים והקטנת עלויות הייצור. הם זכו לפופולאריות רבה ושלטו בדעת הקהל באמצעות פרסומות והשפיעו על הפעילות הכלכלית ועל הרגלי הקנייה של האזרח הקטן. השקעותיהם נפרסו על פני ארה"ב ומחוצה לה. כך הצליחו לצבור עצמה בתוך החברה האמריקנית ובקרב מקבלי ההחלטות. לצד הצלחתם הכלכלית הקימו בתי ספר וגנים לילדי העובדים, יזמו פעולות נופש ופנאי לעובדיהם ובנו כנסיות ומרכזי ספורט. מצבו הכלכלי של הציבור אכן השתפר אך הפערים הלכו וגדלו: השכר הממוצע עלה ב-14% בלבד בעוד, רווחי התאגידיים עלו ב-60% חלק גדול מהרווחים של בעלי ההון זרם לבורסה. הקשר בין הון ושלטון התחזק.
- ג. ההשקעות בבורסה ועידודן של השקעות ספקולטיביות הפכו נפוצות. הבנקים עודדו את הציבור לקחת הלוואות לצורך השקעות בבורסה. רבים השקיעו בבורסה במטרה לעשות "כסף קל". ערך המניות בבורסה עלה בהדרגה ואפשר רווח בקלות יחסית וללא כל מאמץ. כולם השקיעו בבורסה: אנשי עסקים, מנהלי תאגידיים ואזרחים פשוטים. הבורסה הפכה למעין קזינו לאומי והבטיחה רווחים קלים, כך בהדרגה נוצרו "חברות קש" שהבטיחו רווחים קלים ומהירים מבלי שיהיה לכך כל בסיס מציאותי.
- ההשקעות בבורסה הובילו, בין שאר הגורמים, לפרוץ המשבר: תחושת הרווחה והשגשוג הכלכלי הובילה להשקעות ספקולטיביות בשוק המניות בבורסה. כל אמריקה קנתה מניות- זו הייתה הדרך הקלה ביותר להתעשר. הציבור הרחב לקח הלוואות מהבנקים וקנה מניות לאחר שהובטח לו שערך המניות יעלה וכי הוא ירוויח כסף רב בדרך הקלה ביותר.
- כולם השקיעו בבורסה: הן האזרח הקטן והן החברות הגדולות השקיעו כספים רבים במניות. כך ערך המניות עלה בקצב מהיר ולא תאם את ערכן האמיתי במציאות. בנוסף, לא היה כל גוף שיפקח על קניית המניות וירסן את קצב עלייתן. כך, נוצר פער בין ערכה של המניה במציאות לבין ערכה הנסחר בבורסה. ערך המניות עלה במהירות וכשתנועת הסוחרים בבורסה הייתה של מוכרים בלבד ללא קונים, נפל ערכן של המניות באפן קיצוני והבורסה התמוטטה.



### שאלה מספר 5 סעיף ב'

השינויים שחלו בחיי היהודים בארה"ב :

**בתחום הדמוגרפי :** באמצע שנות ה-20 קיבל הקונגרס האמריקני חוקים המצמצמים את ההגירה לארה"ב וביניהם "**חוק ג'ונסון**" ששם קץ להגירה ההמונית ממזרח אירופה לארה"ב תוך מתן עדיפות ליוצאי צפון ומערב אירופה. כך, לפני קבלת החוק ב-1921 הגיעו לארה"ב כ-120,000 מהגרים יהודים בעוד, ב-1925 לאחר שאושר החוק, הגיעו 10,000 יהודים בלבד. ההגירה היהודית ממזרח אירופה הופסקה והקהילה היהודית הפכה מקהילת מהגרים לקהילה שרוב בניה ילידי ארה"ב. כתוצאה מכך החל תהליך של אמריקניזציה ולמעשה בהדרגה, הלכו ונעלמו ההבדלים בין קבוצות המוצא השונות בתוך הקהילה. ריכוזי היהודים היו בעיקר בחוף המזרחי ובעיקר בעיר ניו-יורק, לחוף המערבי מגיעים מעטים.

**בתחום הכלכלי – חברתי :** יותר ויותר יהודים, בעיקר ילידי ארה"ב, פנו ממקצועות ההלבשה והטכסטיל, שהיו נפוצים בקרב מהגרים יהודים ממזרח אירופה, למקצועות חופשיים וביניהם עריכת דין ורפואה שהיו הפופולאריים ביותר. בנוסף, פנו לפקידות וניהול עסקים ויוזמות כלכליות חדשות בתחומי תקשורת ההמונים, הבידור והקולנוע. על רקע זה ניתן לציין את הצלחתם המסחררת של חברות ואולפני סרטים ידועים בבעלות יהודים כמו : האחים וורנר וחברת "מטרו – גולדווין-מאייר (M.G.M). בשנות ה-20, ניתן לציין שלושה שופטים יהודים בבית המשפט העליון וביניהם השופט ברנדייס, ארבעה מושלי מדינות ופעילים מפלגתיים רבים שהיו יהודים.

**בתחום החינוך והתרבות :** בשנות העשרים שלטה ברחוב היהודי ובתחומי היצירה השונים : שירה, מחזאות והספרות שפת היידיש, הרי בשנות השלושים משתלבים סופרים יהודים בספרות האמריקאית, ביצירה התרבותית המקומית כשחקנים, בדרנים, מלחינים והן בתעשיית הקולנוע. בשנות השלושים מגיע אחוז הסטודנטים היהודים בניו-יורק ל-49% מכלל הסטודנטים ובארה"ב כולה 9% מכלל הסטודנטים הם יהודים. (היהודים מהווים בתקופה זו 4% מהאוכלוסייה הכללית בלבד).

### שאלה מספר 6 סעיף א'

החידוש במדיניותו של הנשיא רוזוולט במדיניות ה"ניו דיל" : מעבר ממדיניות "הלייסה פייר" שאפיינה את שנות ה-20 בארה"ב ואת השנים הראשונות של המשבר תחת נשיאותו של הובר למדיניות של תכנון, התערבות ופיקוח על הנעשה במשק האמריקני. התערבות ופיקוח בבורסה, במערכת הבנקאית, בתעשייה, בחקלאות וביצירת מקומות עבודה למובטלים. ההנחה של הממשל הייתה שרק תכנון, הכוונה ופיקוח יחלצו את המשק מהמשבר. התפקיד המרכזי של הממשל, על פי השקפתו של רוזוולט, היא לתת ביטחון כלכלי וחברתי לאזרח. תהליכי ההתערבות והפיקוח במשק גובשו בחקיקת "מאה הימים" ובאו לידי ביטוי בתחומים הבאים : הבנקים נסגרו למשך מספר ימים לאחר מכן נפתחו רק אלה שהיו מסוגלים לעמוד בהתחייבויותיהם כלפי הלקוחות. נקבע פיקוח על הבורסה. נקבעו כללים למניעת ספקולציות-מערכת חקיקה חייבה מערך של מעקב, ביקורת ופיקוח. בתחום התעשייה- חוק חוק "הבראת התעשייה" שאפשר למעסיקים לצמצם את הייצור ולשמור על מחירים קבועים. נקבעו שכר מינימום, מספר שעות עבודה המותר על פי החוק, נקבעו תקנות לגבי העסקת נשים וחל איסור על העסקת ילדים. ובתחום החקלאות- התקבל "החוק לתיאום החקלאות" שנועד לאזן בין היצע לביקוש במוצרים חקלאיים.

**בתחום הסעד והרווחה-** יצירת מדינת רווחה - מדינה הדואגת באופן ישיר לזכויות אזרחיה ורואה את עצמה אחראית לכל אזרח. מדינה הקובעת חקיקה סוציאלית ותנאים סוציאליים : פנסיה, דמי אבטלה, ביטוח לאומי ודואגת לתנאי עבודה והעסקה לטובתו של האזרח הקטן. המדינה אחראית לקיומו של הפרט ומגינה על זכויותיו! כך, בתקופת משבר מורחבת הדמוקרטיה האמריקנית

ומתבססת. לראשונה לקח הממשל על עצמו אחריות ישירה ודאג לרווחתם ולזכויותיהם הבסיסיות של האזרחים. באמצעות צעדים אלה הודק הקשר בין האזרח לבין הממשל. הממשל יזם פרויקטים כלכליים שמטרתם לסייע לקבוצות שונות באוכלוסייה: בין העבודות הזומות ראוי להזכיר את "רשות עמק טנסי" - פרויקט לפיתוח אזור נחשל: באזור זה הוקמו מפעלים, סכרים, תחנות כוח ושוקמו אדמות נטושות. בפרויקט "עמק טנסי" הועסקו ע"י הממשל יותר מחצי מיליון מובטלים. האזור כולו היה בניהול ציבורי וצמיחתו שיפרה את איכות החיים של תושבי האזור.

### שאלה מספר 6 סעיף ב'

בין שתי מלחמות העולם חל שינוי משמעותי בקרב ההנהגה והקהילה היהודית הרפורמית בארה"ב. התנועה הרפורמית התבססה לא רק על דור המייסדים הגרמני אלא גם על יוצאי מזרח אירופה.

ברעיונותיה חלו שינויים שנבעו ממספר גורמים:

א. מהתחזקותה של התנועה הציונית בא"י והתפתחותו של הבית הלאומי היהודי

ב. מהמאורעות האנטישמיים באירופה.

ג. דור הבנים התבולל, רבו נישואי התערובת ורבים החלו לעשות מעין חשבון נפש כדי להתמודד עם המצב החדש שנוצר.

המנהיגות הרפורמית בתקופה זאת ממתנת את עמדותיה בשאלות לאומיות ומביאה לשינוי בעמדות בתחומים דתיים ופוליטיים מרכזיים באמצעות מצעה החדש "מצע קולומבוס" מ-1937: היחס למסורת היהודית התחלף ביחס אוהד המדגיש את חשיבות המסורת להמשך קיומו של העם היהודי. שמירת המסורת כללה שמירת שבת, חגים ושימוש בשפה העברית יחד עם השפה האנגלית כשפת פולחן ושפת חינוך. המגמה האנטי לאומית והאנטי ציונית הותיקה הוחלפה בתמיכה בבניין הבית הלאומי הציוני בארץ ישראל לא רק כמקום מקלט ליהודים נרדפים אלא גם כמרכז רוחני ותרבותי. לדעתם, חובה לסייע בהקמת אותו 'בית-מולדת' שיהווה מרכז תרבותי ורוחני יהודי. ויהווה גם מקום מקלט ליהודים נרדפים. הרפורמים עצמם אינם מתכוונים לעלות לא"י מאחר ואינם בסכנה קיומית. הם מוכנים להשתתף בבניין א"י להירתם למשימות כלכליות, תרבותיות ורוחניות העומדות בפני היישוב הגדל והמתפתח בא"י.

## **פרק שני – גרמניה בימי הרייך השלישי, מלחמת העולם השנייה והשואה**

### שאלה מספר 9 סעיף א'

הצעדים שנקט היטלר לבניית המשטר הנאצי בגרמניה 1933-1935:

בתהליך התיאום - "ההאחדה" ריכז היטלר את כל סמכויות הביצוע, החקיקה והשפיטה בידי "הפיהרר" על פי האידיאולוגיה הנאצית. האידיאולוגיה הנאצית ומדיניות הפיהרר נקבעו כאמת אחת ויחידה, מדעית ומוחלטת שאין לערער עליה. האידיאולוגיה נאצית מדגישה את עליונות המנהיג- הפיהרר ושוללת כל הגבלה על סמכויותיו ופעילותו. כל העם הגרמני חייב להיות מאוחד ומתואם בהשקפתו סביב האידיאולוגיה הנאצית וסביב המנהיג. אין מקום לפיזור סמכויות במבנה השלטוני ו/או לביקורת כל שהיא נגד האידיאולוגיה, נגד המדיניות ונגד הפיהרר! המדינה הגרמנית תהפוך למדינה פולקיסטית שבה שולטים: מנהיג אחד, אידיאולוגיה אחת וכולם כפופים לה. רק כך תושג אחדות גרמניה, רק כך ילוכד העם הגרמני סביב מנהיגו ורק כך יהפוך הגזע הארי ל"גזע אדונים" השולט על הגזעים האחרים.

חוק ראשון שחוקק במסגרת תהליך זה היה "חוק ההסמכה – החוק לביטול מצוקתם של העם

והמדינה". חוק ההסמכה הוציא את סמכויות החקיקה מידי הרייכסטאג הגרמני והסמיך את

ממשלתו של היטלר לחוקק חוקים ללא השתתפות הרייכסטאג. סמכות החקיקה הועברה להיטלר וכך, למעשה, בוטלה סופית חוקת ויימאר ובוטלה שיטת השלטון הפרלמנטארית המקיימת חלוקה של סמכויות שלטון בין שלוש רשויות שונות.



הפיהרר הוא מעל החוק והחוקה, הוא קובע את החוק ואינו כפוף לו! כעבור שלושה חודשים פורסם חוק המתיר קיומה של מפלגה אחת- היא המפלגה הנאצית! הקומוניסטים היו הראשונים שהוצאו מחוץ לחוק ובעקבותיהם פוזרו כל שאר המפלגות. תהליך "התיאום" ו"ההאחדה" נימשך והיטלר חוקק את "החוק לשיקום הרייך"- חוק המבטל את הפדרציה הגרמנית ומאחד את כל המדינות תחת שלטון מרכזי מוחלט. בתי המחוקקים במדינות השונות בוטלו והמושלים בל מדינה היו חברי המפלגה הנאצית. מושלים אלה היו נתונים למרותו המוחלטת של היטלר. אנשי האס.אס. השתלטו על המנגנון כולו ו"טיפלו" בכוח בכל המתנגדים לתהליך הצנטרליזציה.

### שאלה מספר 9 סעיף ב'

תהליך הבידוד וההשפלה של היהודים שהחל בגרמניה ב- 1933 הקצין ב- 1938 והחל גירוש פיזי וברוטאלי ע"י אנשי ס.ס., ריכוז במחנות ריכוז ואלימות פיזית ממשית. ב- 1938 התקבלו מספר חוקים נוספים שביטלו את הקהילות היהודיות כגוף המוכר משפטית ע"י השלטון, היהודים חויבו לשנות את שמם ולצרף לשם של זכר את השם "ישראל" ולנקבה את השם "שרה", תהליך האריזאציה של רכוש יהודי הוגבר, יהודים סולקו מבתי הספר ורבים נעצרו באשמת נטיות "אנטי חברתיות" והוכנסו למחנות ריכוז. ב- 1938 החלו הגרמנים לגרש מגרמניה יהודים שהיו בעלי אזרחות פולנית וחיו שנים רבות בגרמניה לגבול המזרחי בין גרמניה לפולין. הפולנים הודיעו כי בכוונתם לבטל את אזרחותם של יהודים אלה וכצעד מקדים החליטו הגרמנים לגרשם מעבר לגבול. הפולנים לא רצו לאפשר את כניסת היהודים לפולין וכך נותרו היהודים בשטח הפקר בין שתי המדינות כשהם חסרי כל. בן למשפחת מגורשים בשם הרשל גרינשפאן, ששהה באותה עת בפאריס החליט בתגובה לגירוש להתנקש בחייו של איש השגרירות הגרמנית בצרפת ופצע אותו אנושות. מעשה זה הובלט בכל עיתוני גרמניה והיווה עילה לפוגרום שיוזם שר התעמולה יוזף גבלס ביהודי גרמניה. המון גרמני זועם מלווה ע"י יחידות נאציות פשט על בתים יהודיים. בתי עסק, מוסדות הקהילה ובתי כנסת. ההוראות שניתנו היו ברורות: לפגוע אך ורק ברכוש יהודי מבלי לסכן רכוש גרמני, להחרים רכוש יהודי ולעצור כמה שיותר יהודים. האירועים הקשים העידו על כוונותיו של השלטון בעתיד. ב"ליל הבדולח" נשדדו בתי עסק יהודיים, מוסדות לימוד ומרכזי הקהילות היהודיות נחרבו, בתי כנסת הוצתו כמאה יהודים נרצחו ומאות יהודים נפצעו. 30,000 יהודים נשלחו למחנות ריכוז בדכאו ובוכנוולד. היהודים חויבו לשלם את נזקי האירועים האחרונים: הוטל עליהם מס בן מיליארד מארק והיהודים נדרשו לתקן את הנזקים מכספם. הטיפול ביהודים הועבר לגסטאפו. "ליל הבדולח" לא היה אירוע ספונטאני אלא התפרצות מתוכננת ומכוונת מראש, שנועדה לשרת את המדיניות הנאצית: לגרום ליהודים לעזוב את גרמניה ולנשל אותם סופית מרכושם ומעמדם. לראשונה פעלו השלטונות באלימות כוללת. עד כה נקטו באמצעי חינוך, תעמולה וחקיקה אנטי יהודית. מעתה סימל ליל הבדולח מפנה שמשמעותו התר מוחלט לפגוע ביהודים בכל אמצעי. השלטון תכנן וביצע מעשי אלימות וטרור, פגע ברכושם של היהודים ובגופם תוך שלהוב ושיתוף המונים בגרמניה. דמם של היהודים הותר ללא כל חשש מתגובה פנימית או חיצונית כלשהי.

### שאלה מספר 10 סעיף א'

השלטונות הגרמניים טענו כי הגטאות הוקמו כדי:

- למנוע ספרות במצרכי מזון.
- כדי לשים קץ להפצת ידיעות פוליטיות חתרניות מצד היהודים.
- כדי לחסום את הפצתן של מגיפות מדבקות, שמקורן ביהודים ולשמור על מצב סניטרי תקין.
- הגטאות נועדו "לטובת היהודים" שכן, כך ניתן יהיה לשמור עליהם מפני אוכלוסייה מקומית עוינת.



טענות אלה היו חסרות כל יסוד ובפועל כוונתם של השלטונות הנאצים הייתה לבודד את היהודים מסיבות אידיאולוגיות ובירוקרטיות. הגטו היה שלב נוסף במדיניות הנאצית שהיה קיצוני מקודמיו. הגטאות ממשו את האידיאולוגיה הנאצית: ליהודים אין חלק בחברה האנושית ולכן יש להפרידם ולבודדם. מבחינה בירוקרטית הגטאות היו נקודות ריכוז שאפשרו לגרמנים להשתמש ביהודים ככוח עבודה, להחרים את רכושם ולהשתמש בו לתועלתם, לפקח על היהודים, להקטין את כוח התנגדותם ולשבור את נפשם.

אמצעי הפיקוח על הגטאות:

הגטאות הגדולים הוקמו בערים גדולות תוך העברת אוכלוסייה מאזור לאזור. נקבעו רבעים שבהם יפנו הפולנים את מקומם ליהודים ומקומות שיפנו ע"י יהודים לטובת הפולנים. כך הוקמו רבעים יהודים שניתן היה לסגור אותם בחומה. גטו ורשה הוקף בחומת לבנים גדולה ועליה שברי זכוכית וגדר תיל. בחומה הוקמו שערים והשמירה הופקדה בידי שלוש משטרות שונות: המשטרה הפולנית שמרה על השערים, הגרמנים סיירו לאורך החומה ובגטו פעלה המשטרה היהודית. הגטו היה סגור ומבודד ורובם המכריע של היהודים שבו לא עבר מעולם את שעריו. גטו לודז' הוקם וניסגר בתוך חודשיים לאחר גירוש אכזרי שבמהלכו רצחו הגרמנים יהודים רבים. בגטו התקיים משטר בידוד והפרדה קיצוני ביותר מכל הגטאות האחרים. מעטים יצאו או נכנסו וזאת תוך שמירה קפדנית ובאישור מיוחד. סגירתם ומידת בידודם של הגטאות הקטנים הייתה שונה. הם לא נסגרו באופן הרמטי וניתן היה לצאת ולהיכנס לצורך הצטיידות במזון. הסיבה לכך הייתה מידת הכוח המשטרתי שהוקצה למקום. כוח משטרתי מצומצם לא יכול היה להנהיג פיקוח רציף על היהודים.

### שאלה מספר 10 סעיף ב'

תנועות הנוער היהודיות הוקמו כבר בתחילת המאה ה-20. הן פעלו באופן עצמאי ותפסו מקום חשוב בקרב הציבור היהודי. הרעיונות של תנועות הנוער היו לשנות את המציאות הקיימת ולבנות חברה חדשה. חלקם אף טענו כי יש להתארגן לפעילות משותפת ולעלות לא"י. עם פרוץ המלחמה היו תנועות הנוער, כמו רבים אחרים, במצב של מבוכה ובלבול. רבים נמלטו לאזורים שאינם בשליטה גרמנית. אך במהרה רבים ממנהיגי תנועות הנוער שימלטו חזרו לשטחי הכיבוש כדי לא להפקיר את החניכים. בין החוזרים היו מרדכי אנילביץ' שהיה מנהיג המרד בגטו ורשה. החוזרים יצרו גרעין מחתרתי שפעל בגטו. מטרתו הייתה לשקם את תנועות הנוער ולארגן מחדש בתנאי מחתרת. המשימה הייתה

הישרדות רוחנית עד יעבור זעם. תנועות הנוער ניסו להמשיך את פעילותן בתנאים של פחד. הפעילות המשותפת עודדה את הצעירים והייתה מפלט מפני המציאות הקשה. תנועות הנוער קיימו פעולות חינוכיות, פרסמו עיתוני מחתרת בגטו ורשה בעיקר. ארגנו סמינרים בנושאי תרבות וערכים. הקימו מפעלי תרבות כמו ספריות וחוגים לפעילות חברתית. חלקם שימשו אנשי קשר עם גטאות רחוקים אחרים והעבירו ידיעות על מצב היהודים. הודות לשליחים אלה הועברו ידיעות ממקום למקום והופצו עיתונים מחתרתיים.

חשוב לציין, כי חברי תנועות הנוער היו בד"כ אנשים צעירים מאוד, משוחררים מכל נטל של אחריות למשפחה, מוכנים יותר להסתכן ולחפש פתרונות נועזים להצלה ועזרה. אנשים מבוגרים, בעלי משפחות חוששים יותר להסתכן מחשש כי משפחתם תיפגע. הצעירים, לעומת זאת, היו נכונים לפעילות מכל סוג שהוא, תוך סיכון עצמי. היו פחות מוכנים לקבל את המציאות הקיימת ונאבקו לשנותה.

הידיעות על ההשמדה ההמונית הובילו כמה מאנשי תנועות הנוער להקמת ארגוני לחימה יהודיים בוויילנה, בוורשה, בביאליסטוק ובגטאות נוספים.

### שאלה מספר 11 סעיף א'

על פי האידיאולוגיה הנאצית הניצחון במלחמה יאפשר את ביסוסו של "סדר חדש" באירופה שבו ישלוט הגזע הארי, ישועבד הסלאבי ויושמד היהודי. בראש ה"סדר החדש" יעמוד מנהיג אחד, תשלוט אידיאולוגיה אחת, יתקיים לאום אחד ויוקם רייד אחד השולט על האנושות כולה!

#### הנאצים שאפו לכונן "סדר חדש" באירופה – משמעותו:

יצירת סדר חברתי-כלכלי-מדיני על בסיס עקרונות האידיאולוגיה הנאצית שנועד להחליף את הסדר הקיים. ע"פי עקרונות "הסדר החדש" מוינו העמים האירופאים בהתאם להשקפה הגזענית השלטת: עמים ממוצא ארי: (הולנדים, דנים ונורווגים) היו אמורים להיות על פי התיאוריה שווי זכויות באימפריה שייסדו הגרמנים.

העמים הסלאבים: רוסים ופולנים נחשבו נחותים ונועדו לשרת את הגזע הארי. מיליוני אנשים מהם הועסקו כעובדי כפייה כדי לשרת את הכלכלה של הרייך הגרמני: הם הועסקו בתנאי כפייה בתעשייה, בחקלאות, במכרות ובסלילת כבישים.

הגזעים הנחותים כמו: היהודים והצוענים נועדו לחיסול!

במסגרת "הסדר החדש" יש להבטיח "מרחב מחייה" לגזע הארי על חשבון גזעים אחרים ולנצל עמים שדורגו כנחותים לצורכי הרייך השלישי.

#### הצעדים שנקטו הנאצים כדי לקדם רעיון זה במלחמת העולם השנייה הם:

א. קולוניאליזם וגרמניזאציה - אחת המטרות העיקריות של כיבוש אירופה הייתה לספק ל"גזע האדונים" שטחים להתיישבות ומקורות טבעיים לניצול כלכלי. התכנון קבע כי יש להעביר בכפייה אוכלוסיות שונות ממקומן, לפי קריטריונים לאומיים-גזעניים, כדי לאפשר יישוב של גרמנים במקומם.

בתחילה יושבו גרמנים בשטחי הכיבוש השונים בפולין ובבריה"מ. לצורך כך הוקם משרד מיוחד שיטפל בהתיישבות הגרמנית בשטחים השונים. המטרה הייתה להקים רשת של מושבות חקלאיות שיתפסו על פני צומתי דרכים, דרכי תחבורה ויהיו נקודות ביטחון לגרמנים. הסלאבים ישמשו באזורים אלה כוח עבודה זול למתיישבים הגרמנים.

תהליך ההתיישבות "הקולוניאליזם" לווה בתהליך נוסף של "גרמניזאציה" – החדרת הלשון הגרמנית והחוקים בקרב האוכלוסייה וכך יובטח שרק הגזע הארי – הגרמני הטהור ישלוט ויאכלס את המזרח.

ב. שוד שיטתי של משאבים ואוצרות טבע והעברתם לגרמניה. הנאצים חריומו אדמות והעבירו את התוצרת החקלאית לצורכי הצבא. כמו כן, העבירו מוצרי מזון, מוצרי תעשייה וחומרי גלם מהארצות הכבושות לגרמניה.

בנוסף, הוקמו מחנות עבודה שבהם הועסקו עובדי כפייה תחת פיקוח צבאי נוקשה ואכזרי. גרמניה העבירה המוני עובדי כפייה מאזורי הכיבוש לגרמניה כדי לפתור בעיות כלכליות ותעסוקתיות ולסייע בכך למאמץ המלחמתי.

### שאלה מספר 11 סעיף ב'

ביוני 1941 החל "מבצע ברברוסה" פלישת הצבא הגרמני לברית המועצות לאחר כיבוש שטחים נרחבים באירופה ובצפון אפריקה. הפלישה לבריה"מ נבעה משני מניעים עיקריים: כיבוש מרחב מחייה לעם הגרמני תוך ניצול האוכלוסייה ואוצרות הטבע לצרכים הקיומיים של הרייך השלישי. וכן, כדי לעקור מן השורש את המשטר היהודי-בולשביקי בבריה"מ.

עם הפלישה לבריה"מ חלה הקצנה ביחסם של הנאצים כלפי היהודים והחלה "מלחמת הכחדה" טוטלית ביהודים וזאת מהסיבות הבאות:

- א. היהודים נתפסו כיוצרי הבולשביזם ומנווטיו ולכן חיסול הבולשביזם משמעותו חיסול היהודים.
- ב. הריחוק הגיאוגרפי מהמולדת ויחס הבוז לעמים הסלאביים הנחותים גרמו לתחושה שאין צורך להתחשב בדעת הקהל או להיכנע לעכבות מוסריות כלשהן. ניצחונות הנאצים בשדה הקרב עודדו אותם לפעול ללא כל חשש מביקורת מצד מדינות אחרות בעולם.



ג. הצורך לטפל במספר רב של יהודים שאמור להתווסף לאחר הכיבוש הנאצי הביא לפתרון קיצוני שיחליף את הפתרונות הקודמים. הנאצים בעקבות כיבושיהם הנרחבים שלטו על קרוב ל-5 מליון יהודים. במצב זה היה ברור לנאצים כי פתרון הגטאות לבעיה היהודית אינו רלוונטי ויש למצוא פתרון אחר.

בתנאים החדשים שנוצרו יכלו הנאצים ליישם את האידיאולוגיה הנאצית על פי ראות עיניהם וליצור "סדר חדש" שבו מושמד היהודי כחלק מהמאבק בין הגזעים. ההשמדה מתחילה מיד עם הפלישה. הנאצים הקימו יחידות חיסול מיוחדות עוצבות מבצע-האייזנצגרופן שליוו את הכוחות הלוחמים, יחידות אלו קיבלו הוראות לתפוס יהודים ולהרגם תוך כדי עידוד האוכלוסייה להשתתף בפעולות הרצח.

### שאלה מספר 12 סעיף א'

כמעט בכל המדינות הכבושות היה שיתוף פעולה עם הגרמנים הן במזרח אירופה והן במערב. דוגמא בולטת היא: הולנד הייתה המדינה המערב אירופאית בעלת השיעור הגדול ביותר של רצח יהודים. הנאצים כבשו את הולנד ב-1940, הצעדים נגד יהודי הולנד הלכו והוקצנו. בסוף 1941 החלו הגירויים למחנות עבודה. מצוד נערך אחרי אלה שלא נענו לקריאה להתגייס לעבודה. מרבית יהודי הולנד רוכזו באמסטרדם, חויבו לשאת את הטלאי הצהוב כשלב הכנה לקראת השילוחים. באמצע 1942 החלו הנאצים במשלוחים למחנות ההשמדה בקצב גובר והולך. סה"כ מתוך 140,000 הושמדו כ-107,000 יהודים.

### שאלה מספר 12 סעיף ב'

הפעולות הגרמניות הביאו לגל מחאה מצד הציבור ההולנדי ובכללו גם אנשי כנסייה. המחאות לא השפיעו על התוכנית הגרמנית והגרמנים האיצו את קצב השילוחים למחנות ההשמדה. מספר הנספים כאמור היה רב. רוב יהודי הולנד הושמדו וביניהם הייתה גם אנה פרנק. מספר היהודים שהושמדו מעיד במידה רבה על שיתוף פעולה עם הנאצים מצד האוכלוסייה המקומית.

### שאלה מספר 13 סעיף א'

ההחלטות שהתקבלו בוועידת בילטמור:

בוועידה לא נקבעה תוכנית מדינית מפורטת אלא הוכרזו כוונותיה הכלליות של התנועה הציונית ע"י 600 באי הוועידה - כולם חברי התנועה הציונית בארה"ב.

א. שערי אי"י יפתחו לעלייה יהודית.

ב. הסוכנות היהודית תעמוד בראש מפעל העלייה, ההתיישבות ופיתוח הארץ.

ג. בא"י תקום קהילייה יהודית שתשולב במבנה הדמוקרטי שיקום בעולם בסוף המלחמה.

ד. רק בהגשמת מטרות אלה אנו רואים את תיקון המעוות כלפי העם היהודי.

מנסחי התוכנית העדיפו להשתמש במונח "קהילייה" ולא במונח "מדינה". אך הכוונה הייתה ברורה: אין כל כוונה לחזור למנדט או לקבל את מדיניות "הספר הלבן". יש להבטיח ישות עצמאית-קהילייה עצמאית אוטונומית במסגרת האימפריה הבריטית שתקלוט את העלייה ותציל יהודים. עיקרי התוכנית אומצו ע"י מספר רב של הסתדרויות ציוניות בעולם כולו וכן ע"י הנהלת הסוכנות היהודית בירושלים.

### שאלה מספר 13 סעיף ב'

הישוב היהודי היה מעורב בתוכניות עזרה למען יהודי אירופה. לדוגמא:

א. ילדי טהרן - כ-1000 ילדים, רובם יתומים הגיעו ארצה ב-1943 מאיראן. כשפרצה המלחמה הצליחו כ-300,000 יהודי פולין לברוח מפולין לבריה"מ. חלק מהפליטים הועברו לטהרן שהייתה ב-1943 תחת שליטה בריטית. ביניהם היו כ-1000 ילדים ו-800 מבוגרים. בטהרן הוקם בית יתומים עד שתתאפשר עלייתם ארצה. לאחר מאמצי שכנוע הסכימו הבריטים להעלותם לארץ דרך הודו ותעלת סואץ. ילדי טהרן נחשבו לקבוצה הגדולה ביותר שהגיעה ארצה במהלך המלחמה.

- ב. פעולות "ועד ההצלה" בקושטא- בשלהי 1942 הופעל בקושטא ריכוז של שליחים מטעם מוסדות וארגונים בישוב שתפקידם לסייע במאמצי ההצלה. הוועד הפעיל בלדרים, קיים קשר עם ארגונים ואנשים פרטיים בארצות אירופה השונות ובמיוחד בהונגריה וברומניה. השליחים העבירו כספים לאנשים בודדים ולתנועות מחתרת יהודיות. רק חלק מהכספים הגיעו ליעדם. כמו כן, ניסה לארגן עלייה בלתי חוקית מארצות הבלקן לא"י. בסה"כ הגיעו ארצה בדרכים חוקיות ובלתי חוקיות כ- 16,500 פליטים בזמן המלחמה.
- ג. פעולות הצנחנים כדי לסייע ליהודי אירופה – הישוב היהודי הציע לבריטים לשלב שליחים יהודיים בכוח המודיעין הבריטי הפועל בשטחי הכיבוש. המטרה הייתה להקים ולסייע לכוחות ההתנגדות לנאצים. ב- 1943 הסכימו הבריטים לאפשר צניחתם של צנחנים יהודים שתפקידם יהיה כפול: הצלת שבויי מלחמה בריטיים והפעלת אלחוט בשירות היחידות הפרטיזניות ובנוסף, סיוע ליהודים. השליחים שנבחרו הי מתוך היחידה הגרמנית שבפלמ"ח, מקרב אלה ששרתו במסגרת צבאית בריטית, חברי תנועות הנוער החלוציות שהגיעו מאחת ממדינות היעד ומכירים את השפה המקומית. כ- 110 מתנדבים עברו הכשרה ממושכת לקראת שליחתם. מתוכם הוצנחו רק 33 בשל קשיים טכניים ואחרים. הם הגיעו ליוגוסלביה, רומניה, הונגריה, סלובקיה, איטליה, בולגריה ואוסטריה. 12 מהם נתפסו, 7 הוצאו להורג. הצנחנים שהצליחו להתגבר על המכשולים בעיקר בסלובקיה ורומניה מילאו תפקיד חשוב בעידוד להמשיך ולהיאבק עד שתסתיים המלחמה. חשוב לציין, כי הם החלו לפעול בשל עיכובים בריטים רק בסוף המלחמה ולכן, תרומתם הייתה מצומצמת. המשך פעילותם בקרב שארית הפליטה וההכנות לקראת יציאה לא"י לאחר סיום המלחמה.
- בין הבולטים שנשארו כסמל עד היום ניתן לציין את חנה סנש ואנצו סירני.

## פרק שלישי – אפשרות א'

### נושא הרחבה: נושאים נבחרים מתולדות ישראל והעמים 1945 – 1950

#### שאלה מספר 14 – ראשית "המלחמה הקרה"

##### סעיף א'

בין ארה"ב ובריה"מ פרץ עימות לאחר מלחמת העולם השנייה שהוביל למצב של "מלחמה קרה" בין מזרח ומערב תחת שליטה אמריקאית ורוסית. (המושג נקבע ע"י מדינאי אמריקאי בשם ברנארד ברוך). המאבק התנהל בתחומים שונים והתאפיין בכך שבמהלכו נמנעו שתי המעצמות מעימות צבאי ישיר ביניהן. העימות בין שתי המעצמות החל באירופה והתפשט לעבר אסיה ושאר חלקי העולם. המאבק החל בסוף שנות ה- 40 ונמשך עד סוף שנות ה- 80. העימות חשף חילוקי דעות על רקע אידיאולוגי וכן על רקע השאיפה ליצור אזורי ברית לכל אחת מהמעצמות.

בין שני הגושים הוקם "מסך ברזל" שנועד לחסום כל קשר והשפעה בין שני הגושים. לראשונה השתמש בכינוי זה וינסטון צ'רצ'יל שהתייחס למדיניות ההסתגרות של בריה"מ ולגוש הקומוניסטי שיצרה. צ'רצ'יל הזהיר מפני הסכנה הסובייטית ומפני כוונותיה של בריה"מ להתפשט מערבה. הוא טען כי נוצר מסך ברזל, אטום, בלתי חדיר החוצץ בין המדינות הדמוקרטיות לבין המדינות הקומוניסטיות. הוא נועד לחסום את מזרח אירופה בפני חדירת תרבות, כלכלה ורעיונות מערביים וכל למנוע כל השפעה מערבית על המתרחש במדינות מזרח אירופה הקומוניסטיות.

##### סעיף ב'

בריה"מ וארה"ב נחלקו בדעותיהן ביחס לשיקומה הכלכלי של גרמניה וביחס לשיקומה הפוליטי. החל מ- 1948 איחד המערב את כל האזורים שהיו בשליטתו והפך את גרמניה המערבית ליחידה פוליטית – כלכלית אחת. המטבע הגרמני הוחלף ונקבעה תוכנית כלכלית לשיקום גרמניה המערבית. התוכנית הכלכלית אמורה הייתה להיות מיושמת גם בברלין. בריה"מ ניסתה לדחוק את רגלי המערב מברלין ובתגובה לצעדי המערב הטיל סטאלין מצור על אזורי הכיבוש במערב ברלין. (ברלין

המערבית הייתה מובלעת מערבית בתוך שטח בשליטה רוסית) בעקבות המצור נחסמו מסילות הברזל והדרכים היבשתיות המובילות אל ברלין המערבית. כך נותקו כ- 2.5 מיליון גרמנים ממקורות אספקה. המערב הגיב ברכבת אווירית שהעבירה ציוד ואספקה לתושבי ברלין הנצורים. במאות אלפי גיחות לברלין הוטסו: מזון, דלק, ביגוד וחומרי גלם. הרכבת האווירית נועדה להבהיר כי המערב אינו מתכוון לוותר על השליטה בברלין. הרוסים הופתעו מעצמתה של הרכבת האווירית והחלו בהדרגה להיכנע. המצור הוסר סופית במאי 1949.

פיצולה של גרמניה לשתי מדינות נקבע כעובדה בשטח. גרמניה המערבית הוקמה כמדינה דמוקרטית-פדראלית בשם "הרפובליקה הפדראלית הגרמנית" ובירתה בון, העקרונות הדמוקרטיים נוסחו בחוקה חדשה שהתקבלה במערב גרמניה. הצבאות הכובשים פינו את כוחותיהם וגרמניה החלה לקבל סיוע כלכלי מהמערב לשיקומה.

בגרמניה המזרחית התקיימו בחירות בהן הצביעו רוב המצביעים עבור המפלגה הקומוניסטית. נקבעה חוקה ההופכת מערב גרמניה ל"דמוקרטיה עממית"- בשם: "הרפובליקה הדמוקרטית הגרמנית" תחת חסותה והשפעתה של בריה"מ. בירתה הייתה ברלין. חשוב לציין כי ברלין המערבית נשארה בידי המערב למרות שהייתה מעין מובלעת בתוך שטח רוסי.

בעקבות המשבר נבלמה ההתפשטות הקומוניסטית באירופה והמאבק הביננושי עבר ליבשות אחרות. הכישלון הרוסי בברלין הבהיר לסטאלין כי המערב ובעיקר ארה"ב אינו מתכוון לאפשר התפשטות קומוניסטית נוספת וכי המערב מתכוון להגיב ביד קשה לכל ניסיון תוקפני של ברה"מ. דוקטרינת הבלימה הוכחה כמדיניות נכונה.

מאפייני המלחמה הקרה באו לידי ביטוי במשבר זה: במשבר ברלין היה המאבק בין המעצמות מדיני וכלכלי, לווה באיומים מצד שני הצדדים, אל לא הגיע לידי עימות צבאי ונמנעה התנגשות ישירה.

### שאלה מספר 15 – שאלת העקורים היהודים לאחר מלחמת העולם השנייה

#### סעיף א'

הקשיים במחנות העקורים היו רבים:

- א. העקורים חיו במחנות שהיו בעבר מחנות ריכוז ועבודה, מאחורי גדרות תיל, בתנאי מחסור וקור ובצפיפות רבה. רבים מהם לבשו בגדי אסירים באין ביגוד אחר... ואי הוודאות ביחס לעתידם שלטה בחייהם. העקורים אכן היו אנשים משוחררים אך לא חופשיים...
- ב. לעיתים התרכזו בתוך המחנות גם פליטים שאינם יהודים. חלקם אף בעבר תמכו בנאצים. על רקע שהות משותפת זו גבר המתח במחנות בין הפליטים היהודים לאחרים.
- ג. הצוותים שהגיעו לסייע לפליטים מטעם אונר"א (סוכנות הסעד והשיקום של האו"ם) לא הוכשרו לטפל בפליטים ולא הכירו את שפתם והתקשו לתקשר ולסייע לפליטים.
- ד. אנשי הבריגאדה היהודית ונציגים של הגיוינט הגיעו רק מספר חודשים לאחר סיום המלחמה. הם אכן החלו במשימת השיקום וניסו לארגן את החיים הפנימיים בתוך המחנות אך גם הם דיווחו על קושי לתקשר עם הפליטים, ליצור יחסי קירבה ולסייע להם. רבים דיווחו על הצלקות הנפשיות העמוקות שיצרה השואה ועל השפעתן בחיי היום יום.

#### סעיף ב'

- בחודשים הסמוכים לסוף מלחמת העולם השנייה החלו להיחשף בהדרגה זוועות המלחמה. המוני עקורים יהודים ואחרים הסתובבו באירופה. בקרב היהודים הייתה תיקווה לשינוי הקו הבריטי ביחס לעליית פליטים יהודים לא"י. בבריטניה התקיימו בחירות ומפלגת הלייבור עלתה לשלטון תוך הבטחה לשנות את מדיניות הממשלה הקודמת. אך בפועל הופתעו כולם לגלות כי ממשלה זו ממשיכה בקו הנוקשה ביחס לעליית יהודים לא"י למרות המציאות הקשה שנחשפה.
- שר החוץ בוויין התייחס לאחר המלחמה לבעיה היהודית בנאום שנשא בפרלמנט הבריטי:
- א. בעייתה של העדה היהודית התעוררה כתוצאה ממדיניות הנאצים באירופה. בין קורבנות מדיניות זו היו גם יהודים.

- ב. הפיתרון לבעיית היהודים הוא קודם כל באירופה. יש לאפשר ליהודים, ללא כל אפליה, לשבת באירופה ולתרום מכשרונותיהם לשגשוג מחודש של אירופה.
- ג. בעיית היהודים אינה יכולה למצוא פתרון בא"י שכן, ההתחייבות בטופס המנדט היא כפולה: לערבים וליהודים. לכן, יש להתייעץ עם הערבים ועם היהודים ביחס שאלת א"י. יש לזכור, אומר בוויין, כי בעולם עשרות מיליוני מוסלמים המתנגדים לפתרון זה.
- בוויין בכל נאומו לא מזכיר את קיומה של אומה יהודית ואת ההבטחה לבית לאומי אלא תמך בהמשך יישום מסקנות הספר הלבן עד שתתקבל החלטה בנושא. המדיניות הבריטית המאפשרת עליה של 15,000 יהודים בשנה תימשך....
- נשיא ארה"ב - טרומן מינה ועדה מיוחדת שתבדוק את מצב העקורים באזורי הכיבוש האמריקנים. בראש הוועדה עמד ארל הריסון. הוועדה סיירה בקיץ 1945 ביותר מ- 30 מחנות פליטים, סקרה את תנאי החיים ונפגשה עם הניצולים. הדו"ח העיד על זעזוע עמוק בקרב חברי הוועדה וגינה את מדיניות ראשי הצבא ביחס לעקורים. לדבריהם, "ניראה שזולת השמדה של יהודים אנו נוהגים בהם כפי שנהגו בהם הנאצים"... נאמר בדו"ח.
- במצב זה הפתרון היחיד הוא עלייתם המיידית של מאה אלף פליטים לא"י עוד לפני שימצא הסדר כולל לשאלת א"י. בעקבות ממצאי הוועדה הוכנסו שינויים של ממש בתנאי חייהם של העקורים ודאגה רבה לתנאי חייהם. הנשיא טרומן פנה באמצעות ממצאי הוועדה לבריטניה ודרש ממנה לאפשר עלייתם של מאה אלף פליטים מיידית!
- בריטניה בתגובה לדרישה זו הציעה להקים ועדה אנגלו-אמריקאית. הוועדה קיימה דיונים כ- 5 חודשים, סיירה במחנות העקורים באירופה, דיברה עם עקרים יהודים שהביעו רצון לעלות לא"י, ביקרה גם בא"י ונפגשה עם ראשי הישוב היהודי שהיו נחושים לקלוט את המוני הפליטים היהודיים שנותרו באירופה... לאחר מכן פרסמה את מסקנותיה:
- א. בעיית העקורים תמצא את פתרונה רק בא"י.
- אין כל אפשרות לפתור בעיה זו באזורים אחרים באירופה בהם עדיין משתוללת האנטישמיות... יש לפנות לממשלות השונות שתמצאנה בית לעקורים שנותקו מבתיהם.
- ב. ממשלת בריטניה תעניק מיידית מאה אלף רשיונות עלייה לפליטים ועקורים יהודים שהיו קורבנות הנאצים.
- ג. יבוטלו הספר הלבן ותקנת הקרקעות הבריטית. הנושאים השנויים במחלוקת יועברו לאו"ם. עד אז תנהל בריטניה את המנדט בא"י על פי המדיניות הבאה: בריטניה תאפשר הקלות בעלייה היהודית לא"י מבלי לפגוע בזכויות ובמעמד של חלקי אוכלוסייה אחרים. וכן, תאפשר מכירה חופשית ושימוש בקרקעות ללא הבדל דת, גזע ומין תוך הגנה על זכויות האיכרים.
- ד. הוועדה משוכנעת כי ניתן להגדיל את האוכלוסייה היהודית והערבית בארץ ולפתח את הארץ מבחינה חקלאית ותעשייתית.

### שאלה מספר 16 – "מאבק צמוד" ו"מאבק רצוף" (1945 – 1947)

#### סעיף א'

ההחלטה לצאת למאבק הייתה משותפת והקיפה את הישוב היהודי כולו. ההתלבטות הגדולה הייתה ביחס לאופיו של המאבק. האם לקיים מאבק צמוד או רצוף?  
האצ"ל והלח"י תמכו ב' מאבק רצוף שמשמעותו מלחמה בלתי פוסקת בבריטים בכל האמצעים העומדים לרשותם. ההנחה הייתה כי אין כל סיכוי להידברות עם בריטניה ולכן, יש לצאת מאבק שיכביד על בריטניה צבאית וכלכלית וישפיע על דעת הקהל העולמית. המלחמה, טען מנחם בגין מפקד האצ"ל היא מלחמת שחרור משלטון ברוטאלי שמטרתו שיעבוד! לכן, אין טעם להתדיין איתו אלא יש להפילו בכוח הזרוע. מלחמה ממשית תוכל להשפיע על דעת הקהל העולמית ולשכנעה כי השלטון הבריטי הוא שלטון אכזרי וכי אין ברירה אלא לנצחו בכוח. יש לפתוח בהתקפה בלתי פוסקת, שתפגע באויב, תכביד על שהותו, תוציא מידי את השליטה על א"י ... דרכינו, אמר מנחם בגין, היא דרכם של החשמונאים הנלחמים לעצמאות ואין דרך אחרת....

ההגנה תמכה ב'מאבק צמוד' שלא יורחב לכלל מלחמה. מדיניות זו נמנעה מהגדרת המאבק כמלחמה - כמאבק טוטאלי והעדיפה להגדיר את המאבק כמאבק הצמוד למדיניות הציונית שיהיה בעל הישגים פוליטיים מוגדרים ויתמקד בעלייה והתיישבות יהודית. בקרב תומכי גישה זו נוצר חשש כי תיגרם הקצנה מצד הבריטים אם ינוהל מאבק אלים. בנוסף, הועלו טיעונים מוסריים נגד שימוש בטרור ונגד פגיעה בחפים מפשע. הטרור, אמר וייצמן, מסלף את מהותה של הציונות ומבייש את ההיסטוריה שלנו. באנו לכאן כדי להקים מדינה ומעשים של טרור פוגעים בהישגינו. קבוצות של אנשים ללא אחריות למעשיהן מסכנות את שמו הטוב של החשוב ואת הישגיו ואף את קיומו. הטרור עלול לשלוט על הישוב היהודי ועל מוסדותיו...

### סעיף ב'

לאחר פרוק "תנועת המרי העברי" המשיכה ההגנה "במאבק צמוד" - בריכוז מאמצי ה בעלייה והתיישבות ובגיוס דעת הקהל העולמית לנושא הציוני. האצ"ל והלח"י המשיכו "במאבק רצוף" בפעולות טרור שיטתיות: פגעו במסילות ברזל, בתחנות רכבת, בכבישים, במתקני צבא, במתקנים צבאיים, חטפו חיילים והחזיקו אותם כבני ערובה כדי למנוע הוצאות להורג של חבריהם. "המאבק הצמוד" המשיך גם מחוץ לגבולות א"י: נשלחו מעטפות נפץ לחברי פרלמנט בריטיים, פוצצה השגרירות הבריטית באיטליה... הבריטים חשו מאוימים והיו שטענו כי מיותר לסכן חיילים בריטיים במצב שנוצר... על כל מעצר אכזרי, הוצאה להורג הגיבה המחותרת בהגברת הטרור. בין הפעולות הנועזות שבוצעו בתקופה זו ניתן לציין את **הפריצה לכלא עכו** ושחרור העצירים. כוח של אנשי אצ"ל התחזה לכוח בריטי והגיע בכלי רכב צבאיים לכלא המבוצר היטב. החומה נפרצה באמצעות חומר נפץ. חלק מהאסירים קיבלו מידע מוקדם על הפריצה ונמלטו כשנפרצה החומה. במהלך הפריצה התפתח קרב בין הבריטים לבין העצירים. 27 נמלטו, 8 נהרגו ו-14 נלכדו והועמדו למשפט. שלושה מהם נידונו למוות. במקביל חטפו אנשי האצ"ל שני סרג'נטים בריטים בנתניה ואיימו כי יוציאו אותם להורג אם יממשו הבריטים את עונש המוות. לאחר שנתלו אנשי האצ"ל: אבשלום חביב, מאיר נקר ויעקב וייס נתלו הסרג'נטים הבריטים ע"י האצ"ל.

### **יחידת גישור: המזרח התיכון ומדינת ישראל בשנות ה-50 וה-60**

#### **שאלה מספר 17**

הגורמים שהשפיעו על **מגמות הפיצול בעולם הערבי**:

- א. אופי משטרים שונה במדינות ערב - במדינות ערב התגבשו שני סוגים של משטרים: משטרים מלוכניים ושמרניים: כך, בירדן בעיראק, בסעודיה, תימן, נסיכויות המפרץ הפרסי ומרוקו. ומשטרים רפובליקניים שאינם מלוכניים אך גם אינם דמוקרטיים. משטרים מהפכניים ו"מתקדמים" כמו: במצרים וסוריה השואפים לרפורמות חברתיות רחבות. משטרים אלה הגבירו את חוסר היציבות והיו מלווים במעשי חתרנות הדדיים ובניסיונות לבצע מהפכות במדינות ערביות אחרות כך לדוגמה נעשה ניסיון להפיכה בעיראק ולביטול המלוכה, להפיכה בתימן ולביטול המלוכה. ניסיון זה הוביל את תימן למלחמת אזרחים ממושכת.
- ב. המאבק הבין-גושי והמלחמה הקרה פיצלו בין המדינות הערביות: בריה"מ תמכה במדינות ה"מהפכניות" וביניהן במצרים, סוריה ומאוחר יותר בעיראק לאחר ההפיכה וביטול המלוכה. המערב לעומת זאת, תמך במדינות השמרניות והמלוכניות דוגמת ירדן. העימות בין המעצמות הגביר את מגמות הפיצול והפילוג בעולם הערבי.
- ג. בעולם הערבי התפתח מאבק על השליטה בעולם הערבי. כל מנהיג שניסה לקדם את מגמת האיחוד פעל בעיקר למען מדינתו כדי שתעמוד בראש גוף כל ערבי ותנהיג את העולם הערבי. על רקע ניסיון זה התפתחו עימותים בין המדינות השונות. בתחילה בית המלוכה ההאשמי בירדן ובעיראק היה דומיננטי ואח"כ עולה מצרים ככוח מוביל בין מדינות ערב.

### שאלה מספר 18

הצעדים שנקט נאצר בתקופה שקדמה למלחמה (אפריל - יוני 67): נאצר הורה לצבא המצרי להיכנס לסיני בעקבות לחץ של בריה"מ כדי להוכיח תמיכה בסוריה בעימות עם ישראל וכדי להוכיח את מנהיגותו בעולם הערבי. בנוסף, דרש מכוחות האו"ם לפנות את סיני. בקשתו נענתה במהרה בחיוב והגבירה את המתח באזור. בעת ביקורו בבסיס חיל האוויר המצרי בסיני הורה על סגירת מיצרי טיראן. צעד זה פגע בהישגיה של ישראל ממלחמת סיני ונחשב להתגרות בישראל. לכל אלה הצטרפה ברית הגנה החדשה בין מצרים לירדן כצעד נוסף של הפגנת כוח שאינו בהכרח מוביל למלחמה.

### שאלה מספר 19

- א. מצרים וסוריה החליטו לצאת למלחמה נגד ישראל כדי להשיב את כבודן שנפגע קשות במלחמת ששת הימים ולהשיב את השטחים שנכבשו ע"י ישראל.
- ב. ישנם חוקרים הטוענים כי נשיא מצרים, אנואר סאדאת, ראה בפתיחת המלחמה מהלך שיביא לפתיחת משא ומתן מדיני בין מצרים לישראל שבסופו תיסוג ישראל מסיני.
- ג. לאחר מלחמת ששת הימים נעשו מספר ניסיונות לפתוח במו"מ מדיני בעיקר בין מצרים לישראל שיביא לנסיגה ישראלית מתעלת סואץ ניסיונות אלה נכשלו והדרך למלחמה נסללה.

## **פרק רביעי – אפשרות ב'**

### **יחידת מבוא: נושאים נבחרים מתולדות ישראל והעמים 1945 – 1950**

### שאלה מספר 20

המלחמה הקרה היא מאבק בין שתי המעצמות הגדולות: ארה"ב ובריה"מ. המאבק פרץ לאחר מלחמת העולם השנייה. המאבק התנהל בתחומים שונים והתאפיין בכך שבמהלכו נמנעו שתי המעצמות מעימות צבאי ישיר ביניהן. העימות בין שתי המעצמות החל באירופה והתפשט לעבר אסיה ושאר חלקי העולם. המאבק החל בסוף שנות ה-40 ונמשך עד סוף שנות ה-80. העימות חשף חילוקי דעות על רקע אידיאולוגי וכן על רקע השאיפה ליצור אזורי ברית לכל אחת מהמעצמות. בין שני הגושים הוקם "מסך ברזל" שנועד לחסום כל קשר והשפעה בין שני הגושים. לראשונה השתמש בכינוי זה וינסטון צ'רצ'יל שהתייחס למדיניות ההסתגרות של בריה"מ ולגוש הקומוניסטי שיצרה. צ'רצ'יל הזהיר מפני הסכנה הסובייטית ומפני כוונותיה של בריה"מ להתפשט מערבה. הוא טען כי נוצר מסך ברזל, אטום, בלתי חדיר החוצץ בין המדינות הדמוקרטיות לבין המדינות הקומוניסטיות. הוא נועד לחסום את מזרח אירופה בפני חדירת תרבות, כלכלה ורעיונות מערביים וכל למנוע כל השפעה מערבית על המתרחש במדינות מזרח אירופה הקומוניסטיות.

### שאלה מספר 21

הגורמים שהביאו לסיום המנדט:

- א. בריטניה נאלצת לתאם את מדיניותה עם ארה"ב מאחר ומעמדה כמעצמה דעך. היא נקלעה למבוי סתום מאחר ושאיפתה לקבל סיוע מארה"ב נתקלה בהתנגדות. בריטניה נאלצה להתמודד עם הנטל הכלכלי הכבד לבדה.
- ב. בבריטניה ובעולם נמתחה ביקורת ציבורית כלפי בריטניה על עמדתה בנושא הפליטים ניצולי השואה.
- ג. התגברות מעשי הטרור בארץ מצד האצ"ל והלח"י הצריכו התמודדות מיוחדת. הבריטים החזיקו בא"י כ-10% מכוחם המזוין. ההוצאות הכלכליות והמאבק הצבאי גרמו להוצאות ונזקים לבריטניה.

## שאלה מספר 22

האז"ם הקים ועדה מיוחדת לדיון בבעיית א"י: **אונסקו"פ** - הועדה הורכבה מ- 11 מדינות. בתום שלושה חודשים של דיונים וביקור במחנות העקורים באירופה בהם ישבו כ- 250,000 יהודים שציפו למתן היתר עלייה לא"י, הוגשו ההמלצות לעצרת האז"ם.

המלצות הועדה היו:

חלוקת ארץ א"י לשתי מדינות, ירושלים תהיה תחת חסות בינלאומית. המדינה היהודית תהווה 62% משטחי א"י המערבית ותכלול את: הגליל המזרחי, עמק יזרעאל, שטחי החוף מעכו ועד אשדוד, אזור באר-שבע והנגב. המדינה הערבית תכלול: הגליל המערבי, אזור ההר ביהודה ושומרון, שפלת החוף מאשדוד ועד מצרים.

המנדט הבריטי בא"י יסתיים. בין שתי המדינות יונהג מטבע משותף ויתקיים שיתוף פעולה כלכלי. הצעת החלוקה הסופית כללה:

א. סיום המנדט הבריטי ב- 1.8.48 .

ב. פינוי מוקדם יאפשר עליית יהודים באפן חפשי למדינתם.

ג. תוך חודשיים מהפינוי תוקמנה שתי מדינות: ערבית ויהודית וכן, תוקם קריית ירושלים- נתונה לפיקוח בינלאומי. במהלך דיוני העצרת צומצם שטחה של המדינה היהודית מ- 62% ל- 55% ואילו שטח המדינה הערבית גדל ל- 45% .

ד. עד להקמת שתי מדינות תתקיים תקופת מעבר שבה השלטון יהיה בידי ועדה מטעם האז"ם. ועדה זו תפעל לאיחוד כלכלי בין שתי המדינות.

ה. נקבעו גבולות שתי המדינות והוחלט שירושלים תהייה בחסות בינלאומית.

ו. שתי המדינות תגשנה בקשה לאחר הקמתן להתקבל לאז"ם.

## **נושא הרחבה: המזרח התיכון ומדינת ישראל בשנות ה-50 וה-60**

### שאלה מספר 23 – המזרח התיכון בשנות ה-50 וה-60

#### סעיף א'

הגורמים שהשפיעו על מגמות האחדות בעולם הערבי:

- א. עלייתם של מנהיגים כריזמטיים במדינות ערב ועלייתן של מפלגות שהאחדות הבין ערבית היא חלק מהאידיאולוגיה שלהם. כך לדוגמא, נאצר במצרים ניסה לאחד את העולם הערבי תחת מנהיגותו. מפלגת הבעת' בסוריה ובעיראק חרטה על דיגלה את האחדות הבין ערבית.
- ב. התפיסה על פיה המאבק במדינת ישראל ובציונות כאויב משותף של כל מדינות ערב מחויב המציאות ודורש את ליכודו של העולם הערבי בעיקר לאחר המפלה במלחמת העצמאות. במסגרת זו, הקמתו של אש"ף ייצגה את האינטרסים הפלסטינים. אש"ף שם לעצמו למטרה להיאבק בישראל.

#### מגמות האיחוד באו לידי ביטוי באירועים הבאים:

- א. הקמת הליגה הערבית. הליגה הוקמה בשנת 1945 כביטוי לרצון להקים מסגרת ארגונית כלל ערבית. הליגה שמשה במשך השנים גוף לתיאום ולשיתוף פעולה מדיני, צבאי וכלכלי בין מדינות ערב השומר על ריבונותה של כל מדינה ואינו כופה איחוד ערבי. הליגה הערבית פעלה בחזית המדינית והצבאית נגד היישוב היהודי בארץ ישראל ונגד הציונות כתנועה לאומית.
- ב. הקמת איחוד בין מדינות ערביות שונות על בסיס אידיאולוגי למרות המרחק הגיאוגרפי ביניהן. הגשמת האחדות הערבית באה לידי ביטוי בהקמת הקע"ם – קהילה ערבית מאוחדת - האיחוד בין מצרים לבין סוריה. הקע"ם היה מעין פתח להקמת מסגרות איחוד נוספות. באיחוד זה הייתה מצרים הדומיננטית מבין השתיים בכל תחומי החיים והקימה שלטון ריכוזי תחת נאצר. הקהילה הערבית המאוחדת החזיקה מעמד כ- 3 שנים בלבד ופורקה ביוזמה סורית כשהבינו הסורים כי קיים חשש שהם יאבדו את עצמאותם.

### **סעיף ב'**

#### **הצעדים שנקט נאצר:**

בניית סכר אסואן במימונה של בריה"מ. הסכר שינה את מערכת ההשקיה באדמות של מאות אלפי פלאחים והגדיל את כמות השטחים המעובדים. באמצעותו סיפקה מצרים חשמל זול לתושביה. בניית הסכר נחשבת לאחד ההישגים החשובים בתקופת נאצר. קביעת מדיניות כלכלית: "הסוציאליזם הערבי" – ב-1962 הפכה מצרים למדינה ערבית סוציאליסטית. הסוציאליזם הותאם לצרכיה ולאופייה של האוכלוסייה מצרית: אוכלוסייה שבה הריבוי הטבעי גבוה, משאביה הכלכליים מצומצמים, אוכלוסייה נבערת ודתית. מפעלי התעשייה הכבדה הולאמו ונקבע משק מתוכנן וריכוזי. הרכוש הפרטי, לעומת זאת, לא הולאם. כך התקיים שילוב בין סוציאליזם לבין עידודה של היזמה הפרטית. כמו כן נקבע מונופול של המדינה על התוצרת החקלאית. כך גדלה התוצרת וסופקה לתושבי מצרים. נקבעו רפורמות אגרריות לטובת החקלאים: חלוקת אדמות, מתן הלוואות לחקלאים. חקיקה סוציאלית: בענייני בריאות, חינוך והגנה על זכויות העובד.

### **שאלה מספר 24 – מדיניות הביטחון של מדינת ישראל בשנות ה-50 וה-60**

#### **סעיף א'**

ביסוד תפיסת "הביטחון הבסיסי" עמדה השאיפה לפתור את בעיות היסוד הכוללות של מדינת ישראל כדי להבטיח את המשך קיומה לאורך זמן ולמנוע ממנה לעמוד במצב של סכנה קיומית. הקרב ההנהגה והציבור בארץ היה חשש כבד מפני מלחמה כוללת נוספת נגד מדינות ערב כפי שקרה במלחמת העצמאות. רבים טענו כי הגבולות שנקבעו בהסכמי שביתת הנשק אינם מספקים וכי יש להתייחס אליהם כזמניים. לגבולות אלו היו מגבלות רבות: הם לא נתנו לישראל עומק אסטרטגי מול אויביה ולישראל לא היתה שליטה על מקורות המים החיוניים לה. לכן, התגבשה הדעה כי יש לבנות כוח הרתעה צבאי כנגד התעצמות הצבאות הערבים. ובנוסף, ליצור קשר האם עם מעצמות זרות שיתנו לישראל גיבוי וסיוע במקרה של מלחמה יזומה או מלחמה כפויה על ישראל. תפיסת "הביטחון השוטף" התייחסה לפעולות שגרתיות ומיידיות שלך ישראל לאורך גבולותיה: הגנה מפני חדירות של חיילי אויב, מסתננים או מחבלים, הגנה על יישובי הספר ומתן ביטחון למתיישבים, שמירה על זכויותיה של ישראל באזורים רגישים וביניהם האזורים המפורזים מנשק. "הביטחון השוטף" התייחס, אם כן, לשגרת היום יום, לפעילותו השוטפת של צה"ל לאורך גבולות המדינה ובתוכה תוך שמירת ריבונותה של מדינת ישראל.

#### **סעיף ב'**

- ישראל החליטה להצטרף למלחמה יחד עם אנגליה וצרפת נגד מצרים מהסיבות הבאות:
- נוצרה שותפות אינטרסים בין ישראל לבין בריטניה וצרפת לפעולה נגד מצרים להפלת משטרו של נאצר.
  - בן גוריון לא רצה להסתכן במלחמה בה משתתפת ישראל לבדה מול מצרים. החשש מפני העצמה המצרית היה כבד, בעיקר בשל הנשק הסובייטי שהיה ברשותה. ומכאן העדיף שיתוף פעולה.
  - בן גוריון הניח כי, ברית עם בריטניה וצרפת תמנע ביקורת בינלאומית חריפה נגד ישראל.

### **שאלה מספר 25 – מלחמת ששת הימים**

#### **סעיף א'**

הגורמים למלחמת ששת הימים:

- המאבק הממושך על מקורות המים ועל האזורים המפורזים הסלימו ביותר את המצב בגבול הסורי.
- הסלמה במתח בין ישראל והעולם הערבי - בכינוס ועידת הפסגה הערבית ב-1964 התקבלו מספר החלטות אנטי ישראליות וביניהן:

- הטיית מקורות הירדן כדי לסכל את מפעל המוביל הארצי של ישראל.
  - הקמת מפקדה ערבית משותפת.
  - הקמת הארגון לשחרור פלסטין - אש"ף.
  - ג. במהלך המלחמה הקרה גברו נקודות המחלוקת בין שתי המעצמות הגדולות וגברו נק' החיכוך והעימות ביניהן באזורים שונים בעולם. בתקופה זו המלחמה בווייטנאם היוותה גורם להעמקת הפערים והניגודים. גם במזרח התיכון התרחב הקרע בעקבות העימות בין שתי המעצמות הגדולות: בריה"מ התקרבה למצרים וסוריה וסיפקה להן נשק ואילו ארה"ב וישראל הידקו את הקשרים ביניהן. ארה"ב החלה לספק לישראל באופן ישיר נשק כבד, טנקים וטילים נגד מטוסים.
  - ד. בועידת הפסגה הערבית הראשונה שהתקיימה ב-1964 הוחלט כאמור על הקמת אש"ף. כשנה אח"כ החל הארגון בהנהגתו של יאסר ערפאת בפעולות טרור וחבלה נגד ישראל.
  - ה. הצעדים שנקט נאצר בתקופה שקדמה למלחמה (אפריל – יוני 1967): נאצר הורה לצבא המצרי להיכנס לסיני בעקבות לחץ של בריה"מ כדי להוכיח תמיכה בסוריה בעימות עם ישראל וכדי להוכיח את מנהיגותו בעולם הערבי. בנוסף, דרש מכוחות האו"ם לפנות את סיני. בקשתו נענתה במהרה בחיוב והגבירה את המתח באזור.
- בעת ביקורו בבסיס חיל האוויר המצרי בסיני הורה על סגירת מיצרי טיראן. צעד זה פגע בהישגיה של ישראל ממלחמת סיני ונחשב להתגרות בישראל. לכל אלה הצטרפה ברית הגנה החדית בין מצרים לירדן כצעד נוסף של הפגנת כוח שאינו בהכרח מוביל למחמה.

### סעיף ב'

תוצאותיה והשפעותיה של מלחמת ששת הימים:

- א. השפל הכלכלי שאפיין את ישראל ערב המלחמה התחלף בגאות כלכלית. שנבעה בעיקר משיקום וביצור השטחים שנכבשו ומהקשרים הכלכליים עם האוכלוסייה הערבית בשטחים.
- ב. קשרי החוץ של ישראל עם מדינות רבות התרחבו והחלה תקופה של תנופה כלכלית.
- ג. ה"שטחים" שנכבשו במלחמה הקנו מצד אחד למדינת ישראל עומק אסטרטגי שהיה חסר לה מיום הקמתה והגדילו את שטחה של המדינה פי שלושה. אך מצד שני, החזקת שטחים רחבים חייבה שליטה על אוכלוסייה ערבית גדולה ובישראל החל ויכוח על עתיד השטחים. יש לציין כי ישראל לא ספחה את השטחים למעט ירושלים המזרחית ורמת הגולן ועתידם נשאר שנוי במחלוקת. בישראל קמה תנועה רחבה להתיישבות בשטחי יהודה ושומרון, בקעת הירדן ובצפון סיני (חבל ימית). ההתיישבות בשטחים שינתה את פני ההתיישבות בארץ ישראל, והקצינה את הויכוח הציבורי ביחס לחשיבותם של אזורי התיישבות חדשים אלה.